

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, Ա-Ը. հտր., Հայկական ՍՍՀ Գի-
տուֆիլոսոֆի Ակադեմիայի Հրատարակչութիւն, Երեւան, 1967-1984:

«Հայ Ժողովրդի Պատմութիւն»ի ակադեմական հրատարա-
կութեան Ութհատորեակի երկրորդ հատորին լոյս ընծայումով (1984
թ.), կ'աւարտի շուրջ երկու տասնամեակներ առաջ ծրագրուած
ու գործադրութեան դրուելու սկսած բազմահատորեակի հրատարա-
կութիւնը: Կ'ամբողջանայ ծրագիր մը, որ կը նպատակադրէր տալ «Հայ
Ժողովրդի ամբողջական պատմութիւնը նրա կազմաւորման ժամանա-
կաշրջանից» մինչեւ մեր օրերը, «լուսաբանել տարբեր հասարակար-
գերի տիրապետութեան պայմաններում արտաքին եւ ներքին իշխող-
ների դէմ Հայ Ժողովրդական զանգուածների մղած դասակարգային
պայքարի ընթացքը, վեր հանել դրա առաջատար նշանակութիւնը Հայ
Ժողովրդի պատմական անցեալի, ինպէս նրա ընթացիկ կեանքի

համար», եւ «յատուկ ուշադրութեան» արժանացնել «հայ ժողովրդի բազմադարեան պայքարը իր ազատութեան ու անկախութեան վրայ բռնացող նուաճողների ու աշխարհակալութիւնների դէմ, որոնք սպառնում էին ոչ միայն Հայաստանի անկախութեանը, այլեւ յաճախ հետամտում էին նրա ժողովրդի վայրագ հարստահարմանը, Ֆիզիկական ոչնչացմանը կամ էթնիկական դիմահեղմանը», ու ծանրանալ այն երեւոյթներուն վրայ, «որոնք առաւել չափով ի յայտ են բերում ուրիշ ժողովուրդների պատմութեան հետ հայ ժողովրդի ունեցած սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական կամ մշակութային ու գաղափարական ընդհանրութիւններն ու օրինաչափութիւնները» (Ա. հտր., էջ է)։

Հարկ է նշել այստեղ թէ Ութհատորեակը լոյս աշխարհ չեկաւ մէկէն – ութ հերթականութեամբ։ Հրապարակ դրուած առաջին հատորը եղաւ Եօթներորդը, իսկ վերջինը՝ երկրորդը։ Ութհատորեակի պատասխանատու խմբագրական կազմն ալ ենթարկուեցաւ որոշ փոփոխութիւններու։ Եօթներորդ հատորին մէջ, իբրեւ շարքի «Գլխաւոր խմբագրութիւն» կը յիշուին՝ Ա. Գ. Յովհաննիսեան (գլխաւոր խմբագիր), Ծ. Պ. Աղայեան, Բ. Ն. Առաքելեան, Վ. Բ. Բարխուդարեան, Գ. Ա. Գալոյեան, Ս. Տ. Երեմեան, Լ. Ս. Խաչիկեան, Մ. Ս. Հասարթեան, Ա. Ռ. Յովհաննիսեան, Մ. Գ. Ներսիսեան, Գ. Խ. Սարգրսեան։ Սակայն լոյս տեսնող յաջորդ հատորին մէջ (Լ. հտր.), ջնջուած կը գտնենք «գլխաւոր խմբագիր»ի պաշտօնը, եւ «Բազմահատորեակի խմբագրական կոլեգիա»ի անդամ կը յիշուին՝ Ծ. Պ. Աղայեան, Բ. Ն. Առաքելեան, Գ. Ա. Գալոյեան, Ս. Տ. Երեմեան, Լ. Ս. Խաչիկեան, Ա. Մ. Յակոբեան, Ա. Գ. Յովհաննիսեան եւ Մ. Գ. Ներսիսեան։ Խմբագրական այս կազմն է որ կը շարունակէ ղեկավարել գործը մինչեւ իր աւարտը, երբ լոյս տեսած վերջին՝ երկրորդ հատորին մէջ, վերոյիշեալ կազմին վրայ աւելցած կը գտնենք նաեւ անունը Հ. Ա. Աւետիսեանի։

Անհրաժեշտ է արձանագրել սակայն թէ իւրաքանչիւր հատոր ունի իր պատասխանատու խմբագիրը եւ խմբագրական կազմը, որուն վստահուած է տուեալ հատորը խմբագրելու պատասխանատուութիւնը, միշտ ալ վերին հսկողութեամբը Ութհատորեակի պատասխանատու խմբագրական կազմին։

Ստորեւ՝ ութ հատորները իրենց խորագիրներով ու պատասխանատու խմբագիրներով․

Ա. հտր. — Հայաստանը Նախնադարեան–Համայնական եւ ըՍտրկատիրական Կարգերի Ժամանակաշրջանում, Պատ. խմբագիր՝ Ս. Տ. Երեմեան, Երեւան, 1971 (992 էջ)։

Բ. հտր. — Հայաստանը Վաղ Ֆեոդալիզմի Ժամանակաշրջանում, Պատ. խմբագիր՝ Ս. Տ. Երեմեան, Երեւան, 1984 (692 էջ)։

Գ. հտր. — Հայաստանը Զարգացած Ֆեոդալիզմի Դարաշրջա-

նում (Թ. դարի կէսից մինչեւ ԺԴ. դարի կէսերը), Պատ. խմբագիր՝ Բ. Ն. Առաքելեան, Երեւան, 1976 (1032 էջ)։

Դ. հտր.— Հայ ժողովուրդը Ֆեոդալիզմի Վայրէջքի ժամանակաշրջանում ԺԴ-ԺԸ Դարեր, Պատ. խմբագիր՝ Լ. Ս. Խաչիկեան, Երեւան, 1972 (684 էջ)։

Ե. հտր.— Հայաստանը 1801-1870 Թուականներին, Պատ. խմբագիր՝ Մ. Պ. Աղայեան, Երեւան, 1974 (736 էջ)։

Զ. հտր.— Հայաստանը 1870-1917 Թուականներին, Պատ. խմբագիր՝ Մ. Պ. Աղայեան, Երեւան, 1981 (1050 էջ)։

է. հտր.— Սովետական Իշխանութեան Յաղթանակը Հայաստանում, Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետութիւնը Սոցիալիստական Շինարարութեան ժամանակաշրջանում, Պատ. խմբագիր՝ Մ. Պ. Աղայեան, Երեւան, 1967 (654 էջ)։

Ը. հտր.— Հայ ժողովուրդը Հայրենական Մեծ Պատերազմի եւ Ետպատերազմեան Կոմունիստական Շինարարութեան Տարիներին, 1941-1965, Պատ. խմբագիր՝ Ա. Մ. Յակոբեան, Երեւան, 1970 (580 էջ)։

Ութհատորեակի տպաքանակ՝ 12,000։

Մոռացութեան չեն տրուած Հայկական Կիլիկիան, Հայկական գաղթածականները եւ Սփիւռքը։

Երրորդ հատորի եօթներորդ բաժինը (էջ 671-786) նուիրուած է Հայկական Կիլիկիոյ Պետութեան պատմութեան։ Իսկ Կիլիկիոյ մշակութային կեանքի պատմութիւնը ներգրաւուած է հատորին ութերորդ բաժնի նիւթերուն մէջ։

Չորրորդ հատորի երկրորդ բաժինը (էջ 297-432) նուիրուած է ԺԴ-ԺԸ. դարերու Հայկական Գաղթավայրերու պատմութեան։

Հինգերորդ հատորի հինգերորդ բաժինով (էջ 465-555) տրուած է 1800-1870 թթ. երկարող ժամանակաշրջանի Հայկական Գաղթավայրերու պատմութիւնը։ Իսկ վեցերորդ հատորի երրորդ բաժինով (էջ 629-746)՝ կը ներկայացուին Հայկական Գաղթավայրերը՝ 1870-1917 թթ. ու միջեւ։

Եօթներորդ հատորի վեցերորդ բաժինը (էջ 539-604) նուիրուած է 1920-1940 թթ. ու Սփիւռքին՝ «Սովետական Հայաստանը եւ Սփիւռքահոլթիւնը» ու «Սփիւռքահայ Մշակոյթը» խորագիրներուն տակ։

Ութերորդ հատորի հինգերորդ բաժինը (էջ 487-525) կը կրէ «Սփիւռքահայութիւնը (1946-1965)» վերնագիրը՝ «Հասարակական-Քաղաքական Կեանքը» եւ «Մշակոյթը» ենթախորագիրներով։

Իւրաքանչիւր հատորի կողքին տակ՝ միջին ծաւալով՝ առանձինն տպագրուած, տրուած են տուեալ հատորին ներկայացուցած ժամանակաշրջանին յատուկ մէկէ աւելի մասնագիտական քարտէսներ, որոնք

մեծապէս կը դիւրացնեն հատորին ընթերցումն ու օգտագործումը:

Ութհատորեակը՝ մեծածաւալ հրատարակութիւն մը արդարեւ, որուն իրականացման իր մասնակցութիւնը բերած է հայրենի երէց ու միջին սերունդի վաստակաշատ ու հեղինակաւոր գիտնականներու փաղանգ մը: Խմբագրական կազմի պատասխանատու անուններու (որոնք իրենց խմբագրի աշխատանքէն անկախ ստորագրած են հեղինակային բազմաթիւ էջեր) կողքին, արդար պիտի ըլլայ յիշել մէկ քանի անուններէն անոնց, որոնց ստորագրութիւնը առաւել եւս կ'երաշխաւորէ Ութհատորեակի գիտական տարողութիւնն ու կշիռը: Անոնցմէ՝ Ս. Հ. Սարդարեան, Յ. Ա. Մարտիրոսեան, Ի. Մ. Դիականով, Բ. Բ. Պրոտորովսկի, Գ. Ա. Տիրացեան, Գ. Խ. Սարգսեան, Հ. Մ. Բարթիկեան, Ա. Ն. Տէր Ղեւոնդեան, Բ. Ա. Ուլուբաբեան, Ս. Վ. Բոռնագեան, Լ. Յ. Բաբայեան, Յ. Դ. Փափագեան, Ե. Ղ. Սարգսեան, Ն. Վ. Կարպետեան, Յ. Խ. Թօփուգեան, Կ. Ս. Խուրավերդեան, Ա. Ա. Սահինեան, Վ. Մ. Յարութիւնեան, Խ. Ա. Մուշեղեան, Ս. Ս. Արեւշատեան, Ն. Կ. Թահմիզեան եւ ուրիշներ:

Ուշագրաւ է Ութհատորեակի լեզուն: Պահանջուած գիտական մակարդակի վրայ, ազատ՝ դարձդարձիկ ու խրթնաբան ոճէ, ու մանաւանդ՝ նուագագոյն չափով տեղ տուած օտարամուտ բառերու, օգտագործուած հայերէնը կը հանդիսանայ հայրենի նոր պատմագրութեան արձանագրած կարեւորագոյն յաջողութիւններէն մէկը:

Դէմ յանդիման ենք հայ պատմագրութեան համար իր տեսակին մէջ եզակի իրագործումի մը: Սակայն միամիտ պիտի ըլլայ ենթադրել թէ Ութհատորեակի իւրաքանչիւր էջ վերջին խօսք է հայ պատմագրութեան համար: Յիշենք որ լոյս տեսած կարգ մը հատորներէն ասդին աւելի քան տասնամեակ մը անցած է արդէն, ու մինչ այդ՝ պատմագրութիւնը կը շարունակէ իր նոր յայտնաբերումները արձանագրել: Տակաւին՝ միշտ չէ որ կրնանք համաձայնիլ հայ ժողովուրդի պատմութեան տարրեր ժամանակաշրջաններուն վերաբերող պատմական գէմբերու եւ գէպբերու շուրջ եղած արժեւորումներուն, ու այդ մասին կատարուած եզրակացութիւններուն: Աւելին՝ հայ ժողովուրդի պատմութեան բոլոր հանգրուանները, ու անոնց ներքին եղաշրջումներն ու զարգացումները միշտ չէ որ նոյն բժախնդրութեամբ ու տարողութեամբ ուսումնասիրուած են: Բայց նման ծաւալուն իրագործումի մը մէջ, հաւանաբար այդ բոլորը ակնկալելի են արդէն:

ՀՍՍՀ Գիտութիւններու Ակադեմիային կողմէ հրատարակուած «Հայ ժողովրդի Պատմութիւն» Ութհատորեակը կը մնայ արդի հայ պատմագրութեան մեծագոյն նուաճումներէն մէկը: